

RECHTSTHEORIE

RECHTSGESCHIEDENIS

📁 AAK20127123

C.J.H. Jansen

Rome was als hoofdstad van het Romeinse rijk en als hoofdstad van de Rooms-Katholieke kerk eeuwenlang de *caput mundi*, de hoofdstad van de wereld. Keizer Constantijn de Grote heeft in het eerste feit verandering gebracht. Een van zijn meeste opvallende daden was namelijk het stichten van een tweede hoofdstad, *Roma nova*, gesitueerd aan de oevers van de Bosporus, op de plaats waar een ooit door de Grieken gestichte stad, genaamd Byzantium, lag. *Roma nova* stad ontving de naam van zijn 'stichter', *Konstantinou polis*, stad van Constantijn, Constantinopel. De officiële inwijding van de nieuwe hoofdstad vond plaats in 330. Een dikke halve eeuw later kregen beide hoofdsteden een eigen keizer, de een de heerser over het oostelijke deel van het Romeinse rijk en de ander de heerser over het westelijke deel. Het rijk bleef uiteraard een en ondeelbaar. Na de val van de keizer van het westelijke deel van het Romeinse rijk in 476 viel het *imperium*, het gezag, over het gehele rijk toe aan de keizer van het oostelijke deel. Zijn onderdanen beschouwden zich als Romeinen, ook al spraken zij voor het merendeel Grieks. Het oostelijke deel zou nog eeuwenlang als een staatkundige eenheid blijven bestaan. Een van de juridische hoogtepunten in dit – naar de oude benaming van de stad geheten – Byzantijnse rijk was de afkondiging van de wetgeving van keizer Justinianus in de zesde eeuw, met name van de *Digesten* in 529. Vrij snel na de afkondiging van diens codificatie verschenen er Griekse vertalingen, uittreksels, commentaren e.d. naast uiteraard nieuwe keizerlijke verordeningen. Dit geheel kwam bekend te staan onder de aanduiding Byzantijns recht. Het Byzantijnse recht is in de kern dus een voortzetting van het Romeinse recht van Justinianus in het Byzantijnse rijk. Omstreeks 900 na Christus besloot keizer Leo de Wijze deze onoverzienbare massa van rechtsregels e.d. te ordenen, te schiften en in het Grieks, de taal van het volk, uit te vaardigen. Dit wetboek draagt de naam *Basilica*, de keizerlijke wetten. Zij gelden als de codificatie van het recht in het Byzantijnse rijk (totdat dit viel in 1453).

Het Byzantijnse recht omvatte meer dan de *Basilica*. De Byzantijnse keizers vaardigden in de 10e, 11e en 12e eeuw 'acts' uit, zogenaamde chrysobullen (omdat zij het gouden zegel van de keizer bevatten), die privileges toekenden aan een drietal Italiaanse havensteden: Venetië, Pisa en Genua. Zij betroffen bijvoorbeeld de verkrijging van een vol eigendomsrecht op onroerend goed in Constantinopel. Daphne Penna heeft deze documenten tot voorwerp van onderzoek gemaakt in haar te Groningen verdedigde proefschrift, getiteld *The Byzantine Imperial Acts to Venice, Pisa and Genoa, 10th-12th Centuries. A Comparative Legal Study* (2012; promotoren prof.dr. B.H. Stolte en prof.mr. J.H.A. Lokin). De vergelijking werkt tweezijdig. Enerzijds

confronteert Penna de privileges voor de verschillende steden met elkaar. Er rijzen namelijk vragen als: Welk recht veronderstelden deze documenten? Was er zoiets als een gemeenschappelijk recht (bijvoorbeeld het Romeinse recht)? Zo ja, waaruit bestond dat dan? Anderzijds bestudeert zij de oplossingen in deze 'acts' in het licht van andere Byzantijnse of westerse bronnen. De door Penna onderzochte problemen betroffen naast de eigendoms-overdracht van onroerend goed, onderwerpen van rechtspleging en competentie, zeerecht en het zweren van eden (bijvoorbeeld van trouw aan de Byzantijnse keizer).

Uit het proefschrift van Penna komen allerlei interessante conclusies naar voren. Een daarvan is dat sommige Italianen meer privileges hadden dan anderen. De positie van Venetië was beter dan van de andere havensteden. Zo was bijvoorbeeld afgesproken dat de Byzantijnse staat geen aanspraak kon doen gelden op het vermogen van een Venetiaan na diens overlijden, terwijl een soortgelijke voorziening niet was getroffen met betrekking tot andere Italianen. Een andere interessante conclusie is dat Byzantium en de Italiaanse steden (in ieder geval in de 11e en 12e eeuw) hoogstwaarschijnlijk een aantal juridische inzichten gemeenschappelijk hadden. De onderzochte keizerlijke documenten zijn, zo schrijft Penna, een voorbeeld van de wijze waarop een vruchtbare bodem voor de receptie van het Romeinse recht werd gevormd. Geen wonder dat de flaptekst van haar proefschrift eindigt met de zin: 'This study attempts to place a small piece of the puzzle of how a common European legal heritage was formed.' Mooier kan een proefschrift over het Romeinse recht niet eindigen.

Tot slot. Op 28 oktober 2012 was het 1700 jaar geleden dat Constantijn (280-337) een beslissende overwinning op zijn tegenstrever Maxentius behaalde bij de Milvische brug over de Tiber, net iets buiten Rome. Hij werd de onbetwiste leider van het Romeinse rijk en hij was de eerste keizer die zich tot het christendom bekeerde. Het stichten van een tweede hoofdstad, Constantinopel, was niet zijn enige wapenfeit. Constantinus heeft een zwaar stempel gedrukt op vele gebieden, zoals het recht, het geloof, de beeldende kunsten, de architectuur en de literatuur. Acht auteurs van de Radboud Universiteit Nijmegen hebben het historische belang van deze overwinning aangegrepen om een aantal van de genoemde aspecten van Constantijns keizerschap te belichten. H.L.E. (Rick) Verhagen en de schrijver van deze kroniek hebben zijn betekenis voor het recht beschreven. Zie Olivier Hekster en Corjo Jansen (red.), *Constantijn de Grote. Traditie en verandering*, Nijmegen: Uitgeverij Vantilt 2012, 207 p. (met illustraties). Een boekje voor onder de kerstboom?